



Лидија КОВАЧЕВА

ЗАСТАПЕНОСТА НА ЦРНАТА БОЈА ВО МИТОЛОГИИТЕ И РЕЛИГИИТЕ КАЈ СТАРИТЕ НАРОДИ (Египќани, Вавилонци, Индоариевци, Персијци, Стари Грци и Стари Словени)

Ако направиме еден општ преглед на божествата со црна боја во која било митологија и во која било религија, јасно се гледа дека тие божества припаѓаат на *хионскиоii свети*. М. Д. Петрушевски во својата докторска дисертација под наслов: "Божества и демони со црна боја кај старите народи" укажува дека многу е пишувано за нив, но не исцрпно и систематски. Според него, повеќе се говорело за црната и белата боја воопшто, а земени се во предвид само народите од Стариот век: Старите Грци и Римјаните.¹ Петрушевски оваа тема временски и просторно ја дополнително, правејќи еден комплетен преглед и укажал на огромното значење на митот во облиците на духовната ориентација на човекот во сите времиња. Според него, **црната боја** е рефлекс на мрачната природа на божествата како асоцијација која ја предизвикувале луѓето и народите со црна боја, кои постоле и постојат во верувањата и во митологијата кај сите народи. Најцрниот народ кој е познат во антиката се Етиопјаните и поради тоа во митовите долниот свет е проициран во Етиопија, која се наоѓа на крајот на светот, т.е крајниот запад, каде сонцето престојува ноќе и в зиме.² Луѓето и народите со црна боја често се сметале за демони на долниот свет.³

Еџипќани. - На почетоците во античката цивилизација се развил многу сложен култ, посебно во Египет. Фараонот, како потенцијален Озирис, подлегнувал под ритуална смрт; така тој ритуално се препородувал секоја година за

време на празникот Сед, кој бил одржуван на првиот ден на пролетта. Зад драмската претстава на смртта и воскреснувањето на фараонот, лежи древен обичај на убивање на владетелот кога неговите природни моќи почнувале да опаѓаат. Според Џемс, ова е веројатно најстариот религиозен празник кој претставувал периодично обновување на церемонијата на крунисувањето.⁴ Во Египет мртвите ги замислувале како црни, па затоа ги сликале со црна боја. Кај нив со црна боја се претставени и божествата на Долниот свет: *Озирис* и *Изида*. *Озирис* е бог на Долниот свет и господар на мртвите. Со него се идентификувале луѓето по смртта и секој покојник бил нарекуван Озирис. На египетските споменици сите починати се претставени со црна боја. Во *Книџаиџа на мртвиите* Озирис е наречен *Голем црнец* и е претставен со црно лице и со црни раце. *Изида* (сл.2 и сл.3) е придружничка на Озирис, господарка и божица на Долниот свет. Според некои етиопски толкувања таа потемнела од етиопското сонце и затоа била претставена со црна боја. Кај Египќаните и кај Старите Грци, таа била замислена и претставена во црно здолниште, поради што нејзините припадници биле нарекувани *μελανήφοροι*, Истиот епитет кој го имале припадниците на култот на *Серајис* (божестава од Долниот свет претставени со црна боја) и *Анубис* (сл.1 и сл. 4) (божество од Долниот свет, бог на смртта и на мртвите, претставен со глава на шакал со црна боја). Со ова се укажува на фактот дека црното руво кое го носела Изида не било поради жалост за Озирис. Кај Египќаните бојата на жалоста

¹ М. Д. Петрушевски, *Божансџива и демони црне боје код сџварих народа*, Београд, (1940) 7.

² *ibid*, 41-43.

³ *ibid*, 34.

⁴ E.O. James, *Comparative religion*, London, (1961) 109-126.



сл. 1. Анупис



сл. 2. Изида

била светло сината боја.⁵ Христијаните ги нарекле Египјаните **Мисирци**, самиот збор "Мисирец" значи ѓавол, бидејќи бојата на кожата им била темна (црни како ѓаволи).

Вавилонци-Вавилонските митолошки извори се сведуваат на збирка тажни песни-тажачки, во кои се пее за смртта на Тамуз, кој се удавил за време на летните поплави и за божицата Иштар која го барала по опустошените полиња. Таа, очајнички слегува во Долниот свет и оди во црната куќа, каде оние кои влагаат не излагаат.⁶ На влезот на Долниот свет стои *Демон со џиџија глава*, тело на човек, облечен во црвено руво, со лак во левата и меч во десната рака, а во лицето е црн како "смола". Секоја година се одигрувала драма на смрт и воскреснување, која подоцна станала главен ритуал во Месопотамија, каде се совладувале силите на злото, со цел да се обезбеди обнову-

вање на природата. Во *Гилгамеш* се споменува богот **Нергал**-најголемиот бог на Долниот свет, замислен црн и мрачен, па таква му била и статуата-со црна боја и бил наречен *црна ѕвезда* или *црн бог*. Првобитно тој бил соларно божество, а власта во подземниот свет ја стекнал откако ја победил господарката на долниот свет **Ерешкигал** чије име значи "кралица на голема земја". Таа му станала сопруга и исто така била замислена црна, а во *Гилгамеш* е наречена "мрачна". Хтонската природа на Нергал останала главна негова карактеристика. Во една песна господарот на Долниот свет бил наречен едноставно "мртовец", што не упатува кон истото верување како и кај Египќаните: "Господарот на долниот свет се идентификува како мртовец".⁷

Индоариевци: Поради недостаток на траги од храмови и тврди градби во цивилизацијата на долината на реката Инд, познавењето на нивната религија се темели главно на бројните пронајдени печати или амајлии, на кои е претставено машко божество-прототип на хиндускиот бог Шива.⁸ Кога ариевците (жители на Иран) навлегувале во Индија, наидувале на црни племиња кои им асоцирале на демони на Долниот свет, па во своите митологии ги идентификувале со нив, опишани во најстарата индоевропска религија *Ведската религија*. Така во *Ведите*, припадниците на црните племиња ги нарекувале *Даса (Дасју)* и биле ставени во ист ред со демоните од Долниот свет, а против нив се борел и ги победувал Индра-ариевскиот бог на светлината. Кај индоариевците со симболичко име *Смрти* се јавува богот **Кала**. Првин бил наречен *Јама* а подоцна *Мара/Мартију*-име на смртта, а подоцна-*Кала* со значење црн. Бил бог на смртта и господар на Долниот свет. Неговото царство било темно и црно како ноќ. Потоа со значење на смрт се јавува **Кали**-божица на смртта, која се сретнува и под името *Крина*-црна. Претставена е како и нејзиниот сопруг-со црна боја. Таа не била помалку страшна од него и ѝ се принесувале човечки жртви.⁹ Сите божества и демони со црна боја во индоариевските религија се главно зли демони.

Персијци: И кај старите Персијци, кои во зороастризмот ги поставиле темелите на дуализмот, се споменуваат демони со црна боја. Во најраните делови на *Авеста* (света книга

⁵ М.Д Петрушевски, op. cit., Београд, (1940) 7-12.

⁶ E.O. James, op. cit., London, (1961) 126-129.

⁷ М. Д. Петрушевски, op. cit., Београд, (1940) 24-26

⁸ E.O. James, op. cit., London, (1961) 158-163.

⁹ М. Д. Петрушевски, op. cit., Београд, (1940) 25-26



Сл. 3. Изида и сл. 4. Анубис

на зороастризмот), покрај напорите да се изгради монотеистичка религија, се доаѓа до дуализам. Наспроти ликот на *Ахура Mazda* (мудар господар или господар на мудроста), се наоѓаат **Даеви (Девы)**, заедничко име за сите демони на темнината кои настанале од мракот и наоѓаат засолниште во него. Тие се под власт на **Ахриман**, врховниот бог на темнината и злото, темен и мрачен како неговото царство, дух-близнак на Ахура Mazda. Тие се поистоветуваат со светлината и темнината, со живот и со неживот, а космосот станува местото на борбата помеѓу доброто и злото.¹⁰ **Даева Апаоша** е најкарактеристичен демон со црна боја кој се јавува во облик на црн и страшен коњ.¹¹

Стари Грци: Во старогрчката архаична религија *Кулјој* на *херосој* е од хтонски карактер, за што сведочат предисториските теракотни фигури, кои со своите корени допираат многу длабоко, до време за кое не постои никаков пишан документ. На откриените фигури се насетувале рацете, додека нозете воопшто не биле претставени и се нарекувале *паладес*-збор, кој има многу слични карактеристики со словенскиот јазик со значење на "идол", "колец", "трупец". Овие фигури биле дел од гробниот инвентар и преку одредени демонски божества осигурувале мир на покојникот и заштита на животот. Култот

бил одржан од неолитската епоха на Крит, па се до доба на старите Ахајци.¹² За хтонската природа на божествата во минојската религија пишува и Петар Хр. Илиевски кој посочува на *двојнајта секира*-симбол на минојската религија и секаде присутен знак. Таа е пренесена од минојскиот, во хеладскиот култ заедно со животинските жртви. Подоцна доаѓа до синкретизам меѓу хтоничната религија и религијата на домородното население на Балканот, кои со себе го донеле божествата на небото и времето. Така што во бронзената епоха дошло до спој меѓу Божицата мајка-земја и небесниот татко.¹³ Во старогрчките магиски папируси често се наоѓаат податоци за божествата и демоните со црна боја кои имаат хтонска природа и припаѓаат на Долниот свет.

Слично на дуализмот во зороастризмот, во старогрчката митологија се јавуваат *соној* и *смрјија* **Хипнос** (Ἵπνος) и **Танатос** (Θάνατος-црн, "црна смрт"), двајца браќа близнаци, каде смртта се споредувала со сонот-сон во гробој.¹⁴ **Ад** (Αἴδης) е името на долниот свет. **Ереб** (Ἐρεβος) и **Тарјар** (Τάρταρος) се имиња на локалитети во него. Тартар е замислен како најнискиот дел на долниот свет каде се оковани *Тийанијте* и другите демони кои му се спротивставиле на Севс. **Ахеронј**, **Сјикс**, **Кокиј** и **Флежеронј**, се познатите реки на подземниот свет чиј господар е **Ад** односно **Плујон**, кој владее со душите на починатите. **Персефона** е неговата сопруга, божица и кралица на подземниот свет, ќерка на **Деметра**-најголемото хтонско божество во Стара Грција, мајка-земја каде се локализира Долниот свет. **Кербер** е чувар на Долниот свет замислен како пес со три глави. **Харон** е стариот чунар кој со својот чун ги превезува покојниците преку реката на заборавот Ахеронт. **Еренијте** се божества на одмаздата и смртта кои престојуваат во Долниот свет. **Смрј** (Κήρ, со персонификација Θάνατος) е божество кое ги носи душите во Долниот свет. Сите овие божества и демони се со црна боја и припаѓаат на Долниот свет. Покрај нив, тука припаѓаат и: **Месејој** (Σελήνη), **Хекајта**-едно од најмоќните божества на Долниот свет која се јавува во

¹⁰ E. O. James, op. cit., London, (1961) 213-216.

¹¹ М. Д. Петрушевски, op. cit., Београд, (1940) 14-15.

¹² B. V. Gavela, "Antički kult herosa kao nadslede preistoriskog društva", *Živa Antika*, 1-2, Skopje, (1953), 99-108.

¹³ Хр. П. Илиевски, *Живојој на Микенцијте*, Скопје, (2000), 206-212.

придружба на разни авети, духови и страшила од Долниот свет. Потоа: *Харѝиѝи, Мојри, Тиѝани, Гиѝаниѝи, Кенѝаури, Хидра, Горѝона, Медуза*, како и многу други. Карактеристична е симболиката на нивните имиња:

1. најпрво се имињата кои се образувани од придавката μέλας-црн. Тие се: Μέλαινα, Μελαινίς, Μελανεύς и др. Дионис се јавува со епитети кои го обележуваат како црно божество: Μελαναιγίς, Μελανθίδης, Афродита како 'Αφροδίτη Μελαινίς, се појавувала во црни фустани како Изида, Посејдон Μελαρχαίτης во Атина бил нарекуван Мелант и претставен со црно руво.¹⁵

2. Потоа следуваат имиња изведени од придавката κυάνεος, повторно со значење црн. Се јавува Посејдон-κυανοχαίτης, Тетида во една песна е наречена θετι κυανέα, Нереј-морскиот старец е познат со епитетот κυανοχαίτης.¹⁶

3. од придавката μορφός поточно од основата μορφν - црн, е образувано името Морфеύς и Морφώ.¹⁷

4. од една основа со исто значење и која во индискиот јазик е застапена со придавката pi-lah-црн, модар, се образувани имињата Νηλεύς, Νηλώ, како и името на реката Нил со што се потврдува значењето на Црн.¹⁸

Дури и *Среќаѝа* (Τύχη) и божествата на судбината, скоро кај сите народи, редовно се јавуваат се епитетите кои ги карактеризираат како црни. Според верувањата на стариот грчки народ "среќата е црна".¹⁹

Стари Словени: Кај старите Словени се јавува името на божеството **Црн бог**, чие име може многу лесно да се протолкува како Бог кој е црн.

За неговиот култ сведочи Хелмолд, кој опишал дека Словените имале многу чуден обичај: на обредните гозби, полнеле пехар со

вино и со него не наздравувале туку проколнувале во името на сите божества: добри и зли, верувајќи дека сето добро доаѓа од добрите божества, а сето зло од лошите. Тие затоа своето божество го нарекувале *Црн Боѝ* (Црнобог). Црн Бог кај Словените бил божество на Долниот свет, како космичка спротивност т.е. опонент на Белиот Бог. Но името на Бел Бог не се наоѓа на ниту еден автентичен споменик и не е познато ништо за него. Постоело и друго божество, наречено *Црноѝлав*, бог со црна глава, бог на победата и пријател на сите воени експедиции. Бил прикажуван со сребрени мустаќи.²⁰

Списокот на божества и демони со хтонска природа и потекло е многу голем и тие божества со црна боја и демони на Долниот свет ја чинат основата на народната религија од најдалечното минато до денес кај многу народи во светот, па затоа не треба да не изненадува фактот за нивно силно присуство во Македонија и пошироките Балкански простори.

Корисѝена Литѝераѝура:

- М. Елијаде, (1992), *Асѝекѝи на миѝиоѝи*, Скопје (1992)
- Хр. Петар Илиевски, (2000), *Живоѝиоѝи на Микенѝиѝе*, Скопје (2000)
- Д. М. Петрушевић (Петрушевски), (1940), *Божансѝива и демони црне боје код сѝарих народа*, Београд (1940)
- В. В. Gavela, (1953), *Antički kult herosa kao nasledje preistoriskog društva*, *Жива Аниѝика* 1-2, Скопје (1953)
- Е.О. James, (1961), *Comparative religion*, London (1961)
- L. Leže, *Slovenska mitologija*, Beograd

¹⁴ М. Елијаде, *Асѝекѝи на миѝиоѝи*, Скопје, (1992) 135-141

¹⁵ М. Д. Петрушевски, op. cit. Београд, (1940) 35.

¹⁶ ibid, 36.

¹⁷ ibid, 36.

¹⁸ ibid, 38.

¹⁹ ibid, 20.

²⁰ L. Leže, *Slovenska mitologija*, Beograd, 180-190.

Lidija Kovačeva

**THE PRESENCE OF THE BLACK COLOR IN THE RELIGIONS
AND THE MYTHOLOGIES OF THE ANCIENT PEOPLE**

Summary

In mythology as a spiritual orientation of man in all religions the black color is a reflection of the dark nature of deities who belong to the underworld. According to Petruševski, all black deities and demons have a chthonic nature and belong to the underworld. In all the previously mentioned religions the deities of the underworld are demons of the dark and were created from the darkness where they found shelter. For example in Egypt the dead were imagined as black, and for this reason they were portrayed with black color. In Mesopotamia each year a drama was enacted of death and resurrection, where the evil powers were conquered, and nature could be reborn. When the Aryans entered India from north they found black tribes that reminded them of the demons of the underworld, and they identified

them in accordance to their mythologies. Dualism played a key role in Persia: light and darkness, life and death, and the universe became the place where struggle between good and evil took place. Beside the presence of many deities and demons with black color among the Ancient Greeks, the Fortune was also black as a deity for faith - which corresponded to their belief that luck was black. The Old Slavs believed that all good comes from the good deities, while all evil from the bad ones, hence they named them: the Black God - the god of the underworld, contrary to the White God. In all stated religions the deities and the demons in black color were generally evil spirits, which according to their chthonic nature were part of the Underworld.